

กัณฑ์ที่๑๔ | เขมาเขมสรณาคมนี

๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๖๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ ทน)

พหุ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรูกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภัยตฺทชิตา
เนตํ โข สรณํ เขมํ เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทฺทฺชา ปมฺจุจฺติ
โย จ พุทฺธญฺจ ฌมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตี
ทฺทขํ ทฺทฺชสมฺมุปาทํ ทฺทฺชสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจญฺจฺจฺจํ มคฺคํ ทฺทฺชูปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทฺทฺชา ปมฺจุจฺตฺติติฯ
พ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๔/๔๐-๔๑

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดง เขมาเขมสรณทวิปิคาถา วาจาเครื่องกล่าวแสดงซึ่งที่พึงอันเกษมและไม
เกษมทั้ง ๒ อย่าง จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย จะชี้แจง
แสดงเป็นทางปริยัติ เป็นทางปฏิบัติ เป็น ทางปฏิเวธ ให้เป็นเหตุสอดคล้องต้องด้วยพุทธศาสนา เริ่ม
ต้นจะแสดงทางปริยัติก่อน ในตอนหลังจะได้แสดงทางปฏิบัติต่อไป แล้วปฏิเวธก็จะรู้คู่กันไปในทาง
ปฏิบัติ พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์บรรพชิตทุกถ้วนหน้า จงเงี่ยโสตทั้ง ๒ ลงรอมรับรสพระสัทธรรมเทศนา
ดังอาตมาจะได้ชี้แจงแสดงต่อไป ณ บัดนี้

เริ่มต้นแห่งวาระพระบาลีว่า พหุ เว สรณํ ยนฺติ เป็นอาทิว่า มนุษย์ทั้งหลาย เป็นอันมาก อันภัย
คุกคามเข้าแล้ว ย่อมถึงภูเขาท้งหลายบ้าง ถึงป่าท้งหลายบ้าง ถึงอาราม และ ต้นไม้ และ เจริญทั้ง
หลายบ้าง ว่าเป็นที่พึง เนตํ โข สรณํ เขมํ นั้นหาใช่ที่พึงอันเกษมไม่ เนตํ สรณมุตฺตมํ นั้นหาใช่ที่พึง
อันอุดมไม่ เนตํ สรณมาคมฺม ถ้าอาศัยอันนั้นเป็นที่พึ่งแล้ว สพฺพทฺทฺชา ปมฺจุจฺติ ย่อมหาหลุดพ้นจาก
ทุกข์ทั้งปวงไปได้ไม่ โย จ พุทฺธญฺจ ฌมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต ผู้ใดถึงแล้วซึ่งพระพุทฺธเจ้า พระ
ธรรมเจ้า และพระสงฆ์เจ้าว่าเป็นที่พึ่งแล้ว จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตี ทฺทขํ ทฺทฺช
สมฺมุปาทํ ทฺทฺชสฺส จ อติกฺกมํ อริยญฺจญฺจฺจฺจํ มคฺคํ ทฺทฺชูปสมคามินํ มาเห็นอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ตาม
ปัญญาอันชอบ ทฺทขํ คือทฺทขํ ทฺทฺชสมฺมุปาทํ คือ ตัณหาเป็นแดนให้เกิดขึ้นแห่งทฺทขํ ทฺทฺชสฺส จ อติก
กมํ การ ก้าวล่วงเสียซึ่งทฺทขํ อริยญฺจญฺจฺจฺจํ มคฺคํ คือหนทางมีองค์ ๘ ไปจากข้าศึก ทฺทฺชูปสมคามินํ
ให้ถึงพระนิพพานเป็นที่สงบระงับทุกข์ เอตํ โข สรณํ เขมํ นี่เป็นที่พึงอันเกษม เอตํ สรณมุตฺตมํ นี่เป็น

ที่พึงอันอุดม เอตํ สรณมาคมม มาถึงอันนี้เป็นที่พึงได้แล้ว สัพพทุกขา ปมฺจุจติติ ย่อมหลุดพ้นจาก
ทุกข์ทั้งปวงได้ ด้วยประการดังนี้ นี่เนื้อความของพระบาลีคือความเป็นสยามภาษา

ต่อแต่นี้จะแสดงเป็นปริยัติเทศนา ในเขมาเขมสรณาคมนต่อไป ปริยัติเทศนาว่า มนุษย์ทั้งหลายเป็นอัน
มาก ไม่ใช่ชน้อย หมดทั้งสากลโลก ชมพูทวีป แสนโกฏจักรวาล อนันตจักรวาล นิพพานถอดกาย มี
เท่าไรที่เป็นมนุษย์หรือทิพย์ก็ช่าง หรือรูปพรหม อรูปพรหมก็ช่าง เมื่อพากันมาพึงธรรมเทศนาแล้ว
นั่นแหละก็อยู่ในพวกมนุษย์นั้น ทั้งนั้น มากน้อยเท่าใด มนุษย์ทั้งหลายมากด้วยกันอันภัยคุกคามเข้า
แล้ว ภัยตฺชชิตา อันภัยคุกคามเข้าแล้ว เมื่อคุกคามเข้าเช่นนั้นแล้วทำไม บางพวกไปถึงภูเขายิ่งใหญ่ ที่
เขานับถือเชิดชูบูชากันว่าเป็นที่พึ่งบ้าง บางพวกไปถึงป่าใหญ่ ที่เขานับถือเชิดชูบูชา กันว่าเป็นที่พึ่ง
บ้าง บางพวกไปถึงอารามใหญ่ๆ เช่น เขตวนาราม หรือ อารามใหญ่ๆ กว่านั้นก็ช่าง หรือเล็กกว่านั้น
ก็ช่าง ที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น อย่างวัดโสธรอย่างนี้ พอถึงวัดเข้าไหว้แล้ว แต่ว่าไหว้กลัวฤทธิกลัวเดชพญา
มาร อ้ายที่มีฤทธิมีเดชอยู่ที่นี่ ไม่ใช่เคารพต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง เคารพในฤทธิเดชของพญามาร
มัน กลัวพญามารมัน อารามหรือต้นไม้เป็นเจดีย์ บัดนี้ยังปรากฏอยู่นั่นแน่ เจริญพาสน์ นั้นแน่
ต้นมะขามใหญ่นั้นแน่ ไปถึงก็ต้องไหว้เซียว ต้องไหว้ กลัว กลัวใครละ กลัวฤทธิพญามาร มันมีฤทธิมี
เดช มันสิ่งมันทรงได้ มันบอกให้วันบเคารพเสีย มันให้มีความสุขความเจริญ ถ้าว่าไม่ไหว้วันบเคารพบูชา
แล้ว ก็ลงโทษต่างๆ นานา กลัวมัน ต้องไหว้มันอย่างนี้ ไปถึงอาราม หรือ ต้นไม้ เจดีย์ เช่นนั้นเข้า
แล้ว ก็ต้องไหว้ กลัวต้องภัยได้ทุกข์ ถึง อ้ายสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ว่าเป็นที่พึ่งทีเดียว

“ เจริญพาสน์ เป็นละแวกหนึ่งในกรุงเทพฯ ในสมัยก่อน มีต้นมะขามยักษ์ เป็นที่กราบไหว้อยู่ต้นหนึ่ง”

นั่นพระพุทธเจ้าปฏิเสธแล้ว เนตํ โข สรณํ เขมํ ภูเขาก็คือ ป่าก็ดี อารามก็ดี ต้นไม้ก็ดี นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอัน
ผ่องใส ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม เนตํ สรณมุตตมํ นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุดหรืออันอุดม ไม่ใช่ที่พึ่งอันอุดมอัน
สูงสุด เนตํ สรณมาคมม ก็มาอาศัย อันนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว น ปมฺจุจติติ ย่อมไม่หลุดพ้นไป สัพพทุกขา
จากทุกข์ทั้ง ปวงได้ เพราะต้องติดอยู่ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ อยู่นี้เอง จนไปนิพพานไม่ได้ เพราะ
เข้าถึงที่พึ่งไม่ถูก พลาดไปเรื่องนี้ เราเห็นอยู่ต่อตาทั่วๆ กันในประเทศไทยนี้ อะไรต่อมิอะไรกันไขว่
เซียว เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าไม่รู้จัก พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ นะซี พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ไม่ได้อยู่
เรียกราดเช่นนั้น พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ อยู่ในตัวทุกคน กายเป็นชั้นๆ เข้าไป กายมนุษย์ กายมนุษย์
ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูป
พรหมละเอียด กายธรรม กายธรรมละเอียด นั้นแน่ พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ นั้นแน่กายธรรม กายธรรม
ละเอียด กายธรรมนั่นแหละเป็น พุทฺโธ เป็นเนमितกนามเกิดขึ้นเป็น พุทฺโธ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย
ธรรม นั่นแหละ เส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย กลมรอบตัว ดวงนั้นแหละเป็นเนमितกนามเกิด
ขึ้นเรียกว่า ธมฺโม กายธรรมละเอียดอยู่ในดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย แต่ว่าใหญ่กว่ากายธรรม
นั่นแหละเรียกว่า สงฺโฆ เป็น เนमितกนามเกิดขึ้นเรียกว่า สงฺโฆ ถ้าตัวจริงละก็ พุทฺธรัตนะ ธรรมรัตนะ
สังฆรัตนะ นั่นแหละเป็นตัวจริงที่เราจะถึง จะไปถึงสิ่งอื่นไม่ได้ โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ

คโธ ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง ถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง หรือถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ทั้ง ๓ นั้นว่าเป็นที่พึ่ง

เมื่อถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้ว จตุตถา อริยสัจจานิ สมมุปปญญาเย ปสฺสตี ต้องเห็นอริยสัจธรรมทั้ง ๔ เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ตามปัญญาอันชอบที่ถูก ไม่ให้ผิดจากอริยสัจธรรมทั้ง ๔ อริยสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นธรรมสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แต่เราไม่เพียงสาทิเดียวว่าอะไรเป็นทุกข์สัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง เราไม่เพียงสาทิเดียว ไม่เพียงสาอย่างใด ทุกขสังณะคืออะไรละ ความเกิดณะชิเป็นทุกข์สังจะ สมุทัยสังละ เหตุให้เกิดนั้นแหละเป็นสมุทัยสัง นิโรธสังละ ธรรมละเอียด ความดับเหตุให้เกิดนั้นแหละเป็นนิโรธสัง มรรคสัง ข้อปฏิบัติหนทางมืองค์ ๘ ไปจาก ข้าศึกให้ถึงพระนิพพานที่เป็นที่สงบระงับนั้นแหละ เป็นมรรคสัง นี่เป็นตัวละครุณัก วันนีมุงมาดปรารธนาจะแสดงในทุกข์สัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสังนี้ ให้เข้าเนื้อ เข้าใจ จะแสดงทางปริยัติก่อน แล้วจึงย้อนไปแสดงทางปฏิบัติให้เข้าเนื้อเข้าใจชัดว่า ทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสังจะ อยู่ที่ไหน อะไร ให้รู้กันเสียที

เมื่อเห็นสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นที่พึ่งดีเช่นนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงรับสั่ง เอตํ โข สรณํ เขมํ นี่เป็นที่พึ่งอันเกษม อันผ่องใส เอตํ สรณมุตตมํ นี่เป็นที่พึ่งอันอุดมสูงสุด เอตํ สรณมาคมม สพพทุกขา ปมุจฺจตี มาอาศัยอันนี้เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ นี่ท่านแสดงย่อย่อสงกลพุทธศาสนา ธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นที่ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ คือ สัจธรรมทั้ง ๔ รู้จริงรู้แท้ทีเดียว ในสัจธรรมทั้ง ๔ นี้ ถ้าไม่รู้จริงรู้แท้ในสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นพระอรหันต์ก็ไม่ได้ เป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ เป็นไม่ได้ทีเดียว นี่ธรรมสำหรับทำให้เป็นพระพุทธเจ้าทีเดียว สัจธรรมทั้ง ๔ นะ เพราะฉะนั้นวันนี้เราควรฟัง ที่แสดงมาแล้วนี้เป็นทางปริยัติ

ถ้าจะแสดงโดยปฏิบัติ ให้แน่ชัดลงไปแล้วละก็ ในสัจธรรม ๔ นั้นะคือใคร ถ้ารู้จัก พระพุทธเจ้าเสียก่อน

พระพุทธเจ้านะคือใคร ทีไปเห็นสัจธรรมทั้ง ๔ นะ เห็นด้วยพระสิทธัตถกุมาร หรือด้วยตาของพระสิทธัตถราชกุมาร ความเห็น ความรู้ของพระสิทธัตถราชกุมารหรือ ไม่ใช่ หรือเห็นด้วยกายละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมาร กายที่นอนฝันออกไปนะ ไม่ใช่ ไม่ได้เห็นด้วยตานั้นกายนั้น

เห็นด้วยตากายทิพย์ของพระสิทธัตถราชกุมารหรือ กายที่ฝันในฝันออกไปนะ ไม่ใช่ เห็นด้วยกายนั้นเป็นพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ไม่ได้

เห็นด้วยตากายทิพย์ละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมารอย่างนั้นหรือ ถึงจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ไม่ใช่ไม่เห็นเช่นนั้น เพราะสัจธรรมนี้เห็นชั้นท้าย ไม่ใช่เห็นชั้นต้น

เห็นด้วยตากายรูปพรหม หรือ รูปพรหมละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมารอย่างนั้นหรือ เห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ไม่ใช่

เห็นด้วยตากายอรุปรพรม อรุปรพรมละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมาร เป็น กายที่ ๗ ที่ ๘ กระนั้น หรือ ไม่ใช่ เห็นด้วยตากายนันมันอยู่ในภพ มันทะลุหลุด สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าไม่ได้ มันยังติดภพอยู่ ท่านเห็นด้วยตาธรรมกาย ธรรมกายที่เป็นโคตรภูณะ ยังหาได้เป็นพระโสดา สกทาคาไม่ ยังหาได้เป็น โสดามรรคผล สกทาคามรรคผล อนาคามรรคผล อรหัตมรรคผลไม่

เห็นด้วยตากายธรรม รู้ด้วยญาณของกายธรรม ไม่ใช่รู้ด้วยดวงวิญญาณ เพราะกายมนุษย์มีดวง วิญญาณ ญาณไม่มี กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด มีดวงวิญญาณทั้งนั้น ดวงญาณไม่มี กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด มีแต่ดวงวิญญาณ ดวงญาณ ไม่มี กายอรุปรพรม อรุปรพรมละเอียด มีแต่ดวงวิญญาณ ดวงญาณไม่มี พอถึงกายธรรมเข้า มีญาณทีเดียว

ญาณนะเป็นอย่างไร รูปพรหมฐานฐานเป็นอย่างไร ตาธรรมกายก็เหมือนรูปพระปฏิมากรอย่างนี้แหละ เหมือนมนุษย์อย่างนี้แหละ แบบเดียวกันแต่ทว่าละเอียด แล้วมี ญาณของกายธรรม ญาณนะเป็น ใด ๆ ดวงวิญญาณอยู่ในกลางกายมนุษย์นี้ เท้าดวงตาข้างใน อยู่ในกลางกายทิพย์ก็เท้าดวงตา ข้างใน อยู่ในกลางกายมนุษย์ ละเอียด กายทิพย์ละเอียด ก็แบบเดียวกัน หรือกายรูปพรหม รูป พรหมละเอียด อรุปรพรม อรุปรพรมละเอียด ก็มีดวงวิญญาณแบบเดียวกัน ดวงวิญญาณเท่านั้นไม่ อาจจะเห็นอริยสัจได้ ต่อเมื่อใดไปถึงกายธรรมเข้า ดวงวิญญาณจะขยายส่วนออกไป เป็นดวงญาณ หน้าตักธรรมกายโตเท่าไหน ก็กว้างแค่นั้น ถ้าหน้าตักศอกหนึ่ง ดวงญาณก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลางศอก หนึ่ง หน้าตักวาหนึ่ง ดวงญาณก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลางวาหนึ่ง กลมรอบตัว ถ้าว่าหน้าตักธรรมกายนั้น ๒ วา ดวงญาณก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วา กลมรอบตัว ขยายอย่างนั้น ถ้าหน้าตัก ๔ วา ดวงญาณก็ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๔ วา กลมรอบตัว แล้วแต่หน้าตักธรรมกาย หน้าตักธรรมกายโคตรภูณะไม่ถึง ๕ วา หย่อน ๕ วา เล็กน้อย ถ้าเป็นพระโสดาจึงจะเต็ม ๕ วา ถ้ายังไม่ถึงพระโสดาหย่อนกว่า ๕ วา หน้า ตักของธรรมกายนั้นโตเท่าไหน ดวงญาณก็โตเท่านั้น ดวงญาณนั้นแหละ สำหรับรู้ละ นั้นแหละ สมมุปปญญา ปุสสติ เห็นตามปัญญาอันชอบ เห็นชัดๆ ที่เดียว ดวงญาณของธรรมกายขยายออกไป ดังนั้นเมื่อเข้าถึงธรรมกายแล้ว ธรรมกาย จะเห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ต้องเข้า สมาบัติ ธรรมกายต้องเข้า สมาบัติ ธรรมกายนั่งนิ่งเพ่งฌานทีเดียว ใจหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ ทำให้เป็นธรรมกาย หยุดนิ่ง เมื่อนิ่งถูกส่วนเข้าแล้ว ที่ธรรมกายนั่งนั้นแหละเกิดเป็นดวงฌานขึ้น วัดผ่า เส้นศูนย์กลาง ๒ วา ๘ ศอก กลมเป็นวงเวียน เป็นกงจักร กลมเป็นกงเกวียน ที่เดียว เหมือนแผ่น กระຈก หนาตึกหนึ่ง วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วา หนาตึกหนึ่ง รองนั่งของธรรมกายนั้นมาจากไหน ดวงฌานที่เกิดขึ้นนั้นมาจากไหน ที่มาของดวงฌานนั้นมีมาก มาจากกสิณก็เป็นดวงฌานได้ มาจาก ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ก็เป็นดวงฌานได้ แต่ว่าเมื่อถึงธรรมกายแล้ว ใช้ดวงธรรมที่ทำให้เป็น กายมนุษย์นั่นเอง เป็นปฐมฌาน ขยายส่วน เห็นใส เมื่อดูใสแล้วก็ขยายส่วนออกไป ขยายส่วนออกไป ๒ วา กลมรอบตัวแต่ว่าหนาตึกหนึ่ง กลมเหมือนยังกับกงจักรหรือกงเกวียน กลมเหมือนอย่างวงเวียน อย่างนั้น หนาตึกหนึ่ง ใสเป็นแก้วผลึกทีเดียว รองนั่งของธรรมกาย ธรรมกายเมื่อเข้าถึงปฐมฌานเช่น นั้นนั้นแหละ พอถึงปฐมฌานเข้าเช่นนั้น ก็มีวิตก วิจาร วิตก ความตรึก วิจาร ความตรอง ปีติ ชอบ

เนื้อชอบใจ วิตกว่า ฌานนั้นมันมาจากไหน เห็นแล้วมันมาจากนั้น วิจาร ไตรตรองไป ตรวจตราไป ถี่ถ้วน เป็นของที่ไม่มีที่ติ ปลื้มอกปลื้มใจ ดิอกดีใจ มีความปีติขึ้น ปลื้มอกปลื้มใจ เต็มอกเต็มใจ เต็ม ส่วนของปีติ มีความสุข นิ่งอยู่กลางฌานนั้น สุขในฌานอะไรจะไปสู่ ในภพนี้ไม่มีสุขเท่าถึงดอก สุขใน ฌานนะ สุขลื้มสมบัตินั้นแหละ สมบัติกษัตริย์ก็ไม่อยากได้ สุขในฌานนะ สุขนักหนาทีเดียว เต็มส่วน ของความสุขก็หนึ่ง เฉย วิเวกวังเวง เปลี่ยวเปล่า เรามาคนเดียวไปคนเดียว หมดทั้งสากลโลก คนทั้ง หลายไปคนเดียวทั้งนั้น ไม่มีคู่ ๒ เลย จะเห็นว่าลูกสักคนหนึ่งก็ไม่มี สามีสักคนหนึ่งก็ไม่มี ภรรยาสัก คนหนึ่งก็ไม่มี ต่างคนต่างมา ต่างคนต่างไป ต่างคนต่างตาย ต่างคนต่างเกิด เป็นจริงอย่างนี้ ปล่อย หมด ไม่ว่าอะไร ไม่ยึดถือทีเดียว เรือกสวนไร่นา ตึกร้านบ้านเรือน ก่อนเราเกิดเขาก็มีอยู่อย่างนี้ หญิงชายเขาก็มีกันอยู่อย่างนี้ เราเกิดแล้วก็มีอยู่อย่างนี้ เราตายไปแล้วมันก็มีอยู่อย่างนี้ เห็นดังลงไปที เดียว เข้าปฐมฌานเข้าแล้ว เห็นดังลงไปเช่นนี้ เมื่อเข้าปฐมฌานก็แน่งอยู่ ฌานที่ละเอียดกว่านี้มี พอ นึกขึ้นมาเช่นนั้นก็ อ้อ! ที่ละเอียดขึ้นมา กว้านี้มีอยู่ ก็นึ่งอยู่กลางปฐมฌานนั้น กลางดวงปฐมฌานนั้น นึ่ง ใจของธรรมกายหยุดนึ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย นึ่งพอถูกส่วนเข้า ฌานนั้น เปลี่ยนแล้ว ปฐมฌานนั้นจางไป ทุตติยฌานมาแทนที่รองนึ่ง จะไปไหน ไปคล่องแคล่วยิ่งกว่าขึ้นเครื่อง บิน ปฐมฌานเหมือนกัน ทุตติยฌานเหมือนกัน พอเข้าฌานที่ ๒ ได้แล้ว ก็นึกว่าฌานที่ ๒ มันใกล้ฌาน ที่ ๑ มันเลื่อง่าย ใจก็หยุดนึ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอีก ถูกส่วนนึ่งเข้าอีก ทุตติย ฌานก็จางไป ตติยฌานมาแทนที่ นึ่งอยู่กลางตติยฌานนั้น พอถูกส่วนเข้าตติยฌานแล้ว ละเอียดกว่า ตติยฌานนี้มี นึ่งอยู่ ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมนั้น ถูกส่วนเข้า เมื่อนึกถึงฌาน ตติยฌานก็จางไป จตุตถฌานเข้ามาแทนที่ ยังไม่พอแค่นั้น นึ่งอยู่กลาง จตุตถฌานนั้น ละเอียดกว่านี้มี ว่าละเอียดกว่านี้มี จตุตถฌานก็จางไป อากาसानัญจายตนฌาน กลางของจตุตถฌานว่างออกไปเท่ากัน ดวงเท่ากัน ดวงเท่ากันนี้เรียกว่า อากาसानัญจายตนฌาน ธรรมกายก็นึ่งอยู่กลางของอากาसानัญจายตนฌาน เรียกว่าเข้าอากาसानัญจายตนฌานแล้ว ใจก็นึ่ง อยู่ศูนย์กลางที่ดวงธรรม ที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้น ถูกส่วนเข้าก็นึกว่าฌานนี้คล่องแคล่วว่องไวดี แต่ว่า ละเอียดกว่านี้ มี พอถูกส่วนเข้า อากาसानัญจายตนฌานก็จางไป วิญญูญานัญจายตนฌานเข้ามา แทนที่ ดวงก็เท่ากัน นึ่งอยู่กลางดวงวิญญูญานัญจายตนฌานนั้น ว่าละเอียดกว่านี้มี นึ่งอยู่ศูนย์กลางที่ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้น แต่ว่าเพ่งฌานนึ่ง พอถูกส่วนเข้า วิญญูญานัญจายตนฌานจางไป อา กิญัญญายตนฌานเข้ามาแทนที่ รู้ละเอียดจริง นี่เป็นรู้ละเอียดจริง นึ่งอยู่อาภิญัญญายตนฌานนั้น ละเอียดกว่านี้มี พอถูกส่วนเข้า อาภิญัญญายตนฌานจางไป เนวสัญญานาสัญญายตนะเข้ามาแทนที่ เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ ออกนึกในใจทีเดียวว่า สนฺตเมตํ ปณฺติเมตํ นี่ละเอียดจริง ประณีต จริง นี่เข้าฌานดังนี้ นี่เขาเรียกว่า เข้าฌานโดยอนุโลม

เข้าฌานโดยปฏิโลม ถอยกลับจากฌานที่ ๔ นั้น จากเนวสัญญานาสัญญา เข้าหาอาภิญัญญายตนะ มาวิญญูญานัญจายตนะ เข้าอย่างไรก็ออกมาอย่างนั้น มาถึงอากาसानัญจายตนะ ถอยจากอากาसानัญ จายตนะ มาถึงจตุตถฌาน ถอยจากจตุตถฌาน มาถึงตติยฌาน ถอยจากตติยฌาน มาถึงทุตติยฌาน

ถอยจากทุติยฌาน มาถึงปฐมฌาน เข้าไปดังนี้อีก นี่เรียกว่า ปฏิโลม ถอยกลับ อนุโลมเข้าไปอีก ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ไปอีก ถอยจากที่ ๘ มาถึง ที่ ๗ ที่ ๖ ที่ ๕ ที่ ๔ ที่ ๓ ที่ ๒ ที่ ๑ มาถึงอีก นี่เรียกว่า อนุโลมปฏิโลม ไปอย่างนี้ พออนุโลมปฏิโลมถูกส่วนเข้า ก็เห็นทีเดียวว่า อ้อ! สัตว์โลกนี้เป็นทุกขัลลสะ เห็นทุกขัลลสะ นี่ทางปฏิบัติเห็นทุกขัลลสะ ตาธรรมกายเห็นอายตนะที่ดึงดูดของ สัตว์โลก เขาเรียกว่า โลกายตนะ อ้อ! มนุษย์นี้ เกิดขึ้นไม่ใช่อื่นเลย ความเกิดนี้ อายตนะของโลกเขา ดูดนะ ก็เห็นอายตนะทีเดียว มนุษย์นี้ก็มีอายตนะอยู่อันหนึ่ง เราเคยค้นพบ เรารู้จักแล้ว อายตนะของ มนุษย์ รู้จักกันทั่วแหละ อายตนะของมนุษย์ ที่เราติดอยู่ก็ติดอายตนะนั้นแหละ มันดึงดูดอายตนะอยู่ ที่ไหน ที่บ่อเกิดของมนุษย์ อายตนะแปลว่าบ่อเกิด บ่อเกิดมันอยู่ที่ไหน นั่นแหละเป็นตัวอายตนะของ มนุษย์ทีเดียว อายตนะเขาของทิพย์ละ มันมีมากด้วยกัน นี่ อายตนะกำเนิดของสัตว์มีถึง ๔ อัญหะ สังเสทหะ ชลาพุหะ โอปปาติกะ อัญหะ เกิดด้วยฟองไข่ สังเสทหะ เกิดด้วยเหงื่อไคล ชลาพุหะ เกิด ด้วยน้ำ อายตนะที่ว่านี้ เป็นชลาพุหะ เกิดด้วยน้ำ โอปปาติกะ ลอยขึ้นบังเกิด เอากันละคราวนี้ อัญหะ เกิดด้วยฟองไข่ เป็ด ไก่ ทั้งนั้น เป็นอายตนะอันหนึ่ง สังเสทหะเหงื่อไคลเป็นอายตนะ อัน หนึ่ง สำหรับเหนียวรั้งใจให้สัตว์เกิด นั่นเป็นอายตนะสำหรับบ่อเกิด ชลาพุหะมีน้ำ สำหรับเป็น อายตนะให้เกิด โอปปาติกะ อายตนะของจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวส วัตติ นี่เป็นอายตนะของทิพย์ทั้งนั้น มีอายตนะดึงดูดให้เกิดเหมือนกัน ไม่ใช่เท่านั้น อายตนะที่ทราวมอง ไปกว่านี้ อายตนะให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน คล้ายมนุษย์เหมือนกัน อายตนะให้เกิดเป็นอสุรกาย แบบ เดียวกันกับมนุษย์ อายตนะเกิดเป็นเปรต แบบเดียวกับมนุษย์ อายตนะในอบายภูมิทั้ง ๔ สัญชีพ กาส สุตตะ สังฆาฏะ โรรุวะ มหาโรรุวะ ตาปะ มหาตาปะ อเวจันรก นรก ทั้ง ๘ ขุมใหญ่นี้ ขุมหนึ่งๆ มี อุ สสทนรกเป็นบริวารล้อมรอบ ๔ ด้าน ด้านละ ๔ ขุม เป็น ๑๖ ขุม แล้วมี ยมโลกนรก ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ ทิศ ทิศละ ๑๐ ขุม เป็น ๔๐ ขุม นรกทั้ง ๔๕๖ ขุม เป็นอายตนะดึงดูดสัตว์โลกทั้งนั้น เมื่อทำดีทำ ชั่วไปถูกส่วนเข้าแล้ว อายตนะของนรกก็นั้นเป็นชั้นๆ ดูดเป็นชั้นๆ ต้องไปติด ใครทำอะไรเข้าไว้ อายตนะมันดึงดูดไปติด ฝ่ายธรรมกายไปเห็นก็ อ้อ! สัตว์โลกมันติดอย่างนี้เอง ติดเพราะอายตนะเหล่านี้ อายที่มากเกิดเหล่านี้ใครให้มากเกิดละ อายที่มากเกิดเป็นอบายภูมิทั้ง ๔ มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖ ชั้นนี้ ใครให้เกิดละ เห็นทีเดียวแหละ เห็นทีเดียว ทุกขสมุปปาต ๑๒ ทัศนะเหล่านี้แหละเป็นแดนให้เกิดพร้อม ที่เดียว

ตัณหาคืออะไรละ? กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา แยกออกไปเป็น ๓ เห็น ตัณหาอีก อ้อ! อ้ายเจ้า กามตัณหานี้ อยากได้กาม อยากได้รูป ได้เสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส นั่นเอง เจ้าถึงต้องมาเกิด เอย อยากได้รูป ได้เสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส ไปตรีนพินแทงกันปนนี่ ปรมาพาพันกันยับเยินเป็นที่ เดียว เพราะอยาก ได้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นั่นแหละ ไม่ใช่เรื่องอะไร เห็นชัดๆ อย่างนี้ว่า อ้อ! อ้าย นี่เองเป็นเหตุให้เกิด กามตัณหาตัวเอง อ้อ! นี่อายตนะของกามตัณหาทั้งนั้น ในอบายภูมิทั้ง ๔ เปรต นรก อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉานเหล่านี้ มนุษย์ สวรรค์ ๖ ชั้น นี่ กามตัณหาทั้งนั้น อ้ายกามนี่เอง เป็นตัวสำคัญ เป็นเหตุ อ้ายนี้สำคัญนัก

ไม่ใช่แต่กามตัณหาฝ่ายเดียว ไปดูถึงรูปพรหม ๑๖ ชั้น พรหมปาริสุทธิ พรหมบุโรหิตา มหาพรหม ปรีตตภา อัมปมาณภา อาภัสสรา ปรีตตสุภา อัมปมาณสุภา สุภิกินหา เวทปผลา อสัณญัสตตา อวิหา อตัมปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฐฐา รูปพรหม ๑๖ ชั้นนี้เป็น ภาวตัณหา อ้ายนี้อยากได้รูปฌานที่เราดำเนินมานั่นเอง ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อ้ายนี้เป็นรูปพรหม อากาสานัญจายตนฌาน วิญญูณัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน อ้ายนี้ให้ไปเกิดเป็นรูปพรหม อากาสานัญจายตนะ วิญญูณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัณญานา สัณญายตนะ อ้ายนี้ติดอ้าย ๔ ดวงนี้เอง เมื่อไปติดเข้าแล้ว มันขึ้นมันมันสบายนัก กามภพสู้ไม่ได้ มันสบายเหลือเกิน มันสุขเหลือเกิน ปฐมฌานก็สุขเพียงเท่านั้น ทุตติฌานก็สุขหนักขึ้นไป ตติยฌานสุขหนักขึ้นไป จตุตถ ฌาน สุขหนักขึ้นไป อากาสานัญจายตนฌาน วิญญูณัญจายตนฌาน สุขหนักขึ้นไป อากิญจัญญายตนฌาน สุขหนักขึ้นไป เนวสัณญานาสัณญายตนฌาน สุขหนักขึ้นไป มันพิลึกกึกการละ มันยิ่งใหญ่ไพศาลทีเดียว ส่วนรูปภพนั้นเป็นภาวตัณหา อ้าย ภาวตัณหานี้เองเป็นเหตุให้เกิดในรูปภพทั้ง ๑๖ ชั้นนี้

ฝ่ายอรูปภพทั้ง ๔ ชั้นนี้เป็นวิภาวตัณหา เข้าใจว่า นี่เองหมดเกิด หมดแก่ หมด เจ็บ หมดตายเสียแล้ว เข้าใจว่า นี่เองเป็นนิพพาน เมื่อไม่พบศาสนาของพระบรมศาสดาจารย์ ก็เข้าใจว่า อากาสานัญจายตนะ วิญญูณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัณญานาสัณญายตนะ นี่เอง เป็นนิพพานทีเดียว เข้าใจอย่างนั้น คั่นคว่ำหาเอาเอง นี่เป็นวิภาวตัณหา ไปติดอยู่อ้ายพวกนี้เอง กามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหา อ้าย ๓ ตัวนี้แหละสำคัญนัก ไปเห็นหมด เห็นรูปพรรณสัณฐาน ฌานก็เห็น เห็น กามตัณหาก็ก็นั่น กามตัณหาทั้ง ๑๑ ชั้นนี้เห็น ภาวตัณหาทั้ง ๑๖ ชั้นนั้นก็เห็น วิภาวตัณหาทั้ง ๔ ชั้นนี้เห็นหมด เห็นปรากฏทีเดียว เอ! นี่จะอย่างไร? ต้องละอ้ายพวกนี้ ต้องละ กามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหา ถ้าละไม่ได้ละก็ หลุดพ้นไปไม่ได้ละ ก็ทุกขอยู่ที่นี่ ไม่พ้นจากทุกข์แน่นอนทีเดียว แน่นนอนในใจของตัวทีเดียว เข้าสมาบัติดูอีก ตรวจพบไปทวนมาดูอีก ดูหนักเข้าๆ เห็นชัดหมดทุกสิ่งทุกอย่างประการแล้ว ในกามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหา ดูไปดูมา อ้อ! เราต้องละกามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหา นี่ ถ้าว่าไม่ละกามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหา นี่ ให้ขาดเสียละก็ เราจะต้องมีชาติไม่จบไม่แล้ว จะต้องทุกข์ไม่จบ ไม่แล้ว จะต้องหน้าดำคร่ำเครียดไม่จบ ไม่แล้ว จะต้องลำบากยากแค้นไม่จบไม่แล้ว เมื่อคิดดังนี้เข้าใจดังนี้แล้ว ตาธรรมกายก็มองเห็นแจ่ม เราต้องละกามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหา ละอย่างไร? วิธีจะละ ละอย่างไรละ? เออ! วิธีจะละ ละทำไหนกันนะ? เห็นทางที่เดียวว่า อ้อ! พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ ไปทางนี้ ที่เราเดินมาทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ในกายมนุษย์ มาถึงกายมนุษย์ละเอียด ในกายทิพย์มาถึงกายทิพย์ละเอียด ในกายรูปพรหมมาถึงกายรูปพรหมละเอียด ในกายอรูปพรหมมาถึงกายอรูปพรหมละเอียด จนกระทั่งมาถึงกายธรรมกาย ธรรมกายละเอียดนี้ เราต้องเดินในช่องทางของศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นี่เอง ใจต้องหยุด ต้องหยุดทีเดียวถึงจะละกามตัณหา ภาวตัณหา วิภาวตัณหาได้ เริ่มต้นต้องหยุดเขียว พอ

หยุดก็เข้าก็ได้การทีเดียว อ้อ! พอหยุดก็เข้า กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ดับหมด ถ้าว่าไม่หยุดละก็ เป็นไม่ได้การทีเดียว ไปไม่รอดไม่พ้นทีเดียว

หยุดอะไรละ ใจหยุดสิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นแหละ พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลนั้นแหละ หยุดกลางของกลาง กลางของหยุด กลางที่หยุดนั้นแหละ ถ้าว่าถึงดวงสมาธิ กลางดวงสมาธิ กลางของกลางที่หยุดนั้นแหละ ก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา กลางของกลางที่หยุดนั้นแหละ เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ พอหยุดแล้ว ก็กลางของกลางที่หยุดนั้นแหละ เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะแล้ว หยุดอยู่ศูนย์กลางของใจที่หยุดนั้นแหละ กลางของกลางๆๆ หนักเข้าก็เห็นกายพระโสดา เข้าถึงกายพระโสดา อ้อ! พอเข้าถึงกายพระโสดาก็รู้จักเขียว นี่พระพุทธรูปเจ้าพระอรหันต์ไปทางนี้ ไม่ใช่ไปทางอื่นเลย แต่พอเข้าถึงกายพระโสดาละเอียด ทำแบบเดียวกันอย่างนั้น หยุดอย่างเดียวกันนั้นแหละ หยุดอย่างนั้นแหละ พอหยุดเข้ารูปนั้นจริงๆ เข้าถึงกายพระสกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด ก็รู้รสชาติของใจทีเดียว พอเข้าถึงพระอรหันต์ พระอรหันต์ละเอียดเข้าแล้ว หลุดหมด กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทุกขุปสมคามินี อย่างนี้เอง ถึงพระนิพพานเป็นที่ดับแห่งทุกข์ พอถึงพระอรหันต์ก็เห็นนิพพานแจ่ม เข้านิพพานไปได้ทีเดียว นี่ไปอย่างนี้ ไปจริงๆ อย่างนี้ ก็ไปได้เพราะเห็นสังขารทั้ง ๔ แล้วก็เข้ามาคลุ้มสังขารทั้ง ๔ ไว้ ยังไม่ปล่อยทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึง ความดับทุกข์ มั่นกับใจ ดูแล้วดูอีก ทบทวนแล้วทบทวนอีก แน่นอนในใจ พอแน่นอนในใจ เห็นทุกข์สัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง พอครบ ๔ เข้าเท่านั้นแหละ ได้บรรลุพระโสดาตันที พอพระโสดาเข้าสมาบัติ นิ่งอยู่ในปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสนัญญายตนฌาน วิญญานัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ทบไปทวนมา ๑๐ ธรรมกายของพระโสดาไปเห็น ทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง รู้ด้วยญาณของพระโสดา พอครบรอบ ๔ เข้า เท่านั้น ได้บรรลุพระสกทาคา หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ไสบริสุทธิ์ หนักขึ้นไป ธรรมกายพระสกทาคาเข้าปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสนัญญายตนฌาน วิญญานัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ทบไปทวนมาแบบเดียวกัน เห็นทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง ในกายรูปพรหม เห็นชัด พอถูกส่วนเข้าก็ได้บรรลุพระอนาคา พระอนาคา เดินสมาบัติแบบเดียวกัน เห็นทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง ในกายอรูปพรหมเข้า ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ทีเดียว หมดกิเลสเป็นสมุทเฉตพหุทานทีเดียว

ถ้าหลักฐานเรียกว่า โสฬสกิจ เรียกว่าแค่นี้สำเร็จโสฬสกิจแล้ว โสฬสกิจแปลว่า กระไร? กิจ ๑๖ ในเพลงที่เขาว่าไว้เป็นหลักว่า เสร็จกิจ ๑๖ ไม่ตกกันดาร เรียกว่า นิพพานก็ได้ นี่แหละเสร็จกิจ ๑๖ ละ ทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง ในกายมนุษย์ ๔ ทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง ในกายทิพย์ ๔ เป็น ๘ ทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง ในกายรูปพรหม ๔ เป็น ๑๒ ทุกขสัง สมุทัยสัง นิโรธสัง มรรคสัง เห็นจริงตามจริงในกายอรูปพรหมอีก ๔ มันก็เป็น ๑๖ นี่เสร็จกิจทางพุทธานุสสาทางพระอรหันต์แค่นี้ นี่ทางปฏิบัติ เทศนาดังนี้เป็นทางปฏิบัติ ไม่ใช่ทางปริยัติ นี่ทางปฏิบัติอันนี้แหละ

พระพุทธศาสนาในทางปริยัตินี้แสดงแล้วในตอนต้น พุทธศาสนาในทางปฏิบัติแสดงแล้วในบัดนี้ แต่ปริยัติ ปฏิบัติ ที่เรียกว่าเข้าถึงปฏิบัติ เดินสมาบัติทั้ง ๘ นั้น เป็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ดังนี้ นี่เป็นทางปฏิบัติแท้ๆ

เมื่อกายธรรมเห็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ได้เข้าเห็นพระโสดา บรรลุถึงพระโสดา นั้น ปฏิเวธแท้ๆ ที่เดียว ได้เข้าถึงพระโสดาแล้ว ทั้งหยาบทั้งละเอียด เมื่อพระโสดาเดินสมาบัติทั้ง ๘ ดูทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายทิพย์เข้า ทั้งหยาบทั้งละเอียด ได้บรรลุพระสกทาคา

เมื่อถึงพระสกทาคาทิ้งหยาบทั้งละเอียด เห็นเข้านั้นเป็นตัวปฏิเวธแท้ๆ ที่เดียว รู้แจ้งแทงตลอดในสกทาคาเข้าแล้ว เมื่อพระสกทาคาเข้าสมาบัติทั้ง ๘ ดูทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายรูปพรหมเข้า เห็นในสังขารทั้ง ๔ ชัดอีก ได้บรรลุพระอนาคา นี้ที่ได้เห็นตัวพระอนาคาทิ้งหยาบทั้งละเอียด และทั้งธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคา นั้นเป็นตัวปฏิเวธแท้ๆ ที่เดียว รู้แจ้งแทงตลอด เห็นจริงที่เดียว เห็นปรากฏที่เดียว

เมื่อพระอนาคาเข้าสมาบัติ ดูทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ทั้งหยาบ ทั้งละเอียด เห็นชัดในทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ได้บรรลุพระอรหัต

เมื่อเห็นกายพระอรหัต ทั้งธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด เห็นชัดที่เดียว นั้นเห็นชัดอันนั้นแหละได้ชื่อว่า เป็นปฏิเวธแท้ๆ เชี่ยว รู้แจ้งแทงตลอด

นี่ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ดังนี้ ศาสนามีทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ดังนี้ ถ้าว่านับถือศาสนา ปฏิบัติศาสนา เข้าปริยัติก็ไม่ถูก ปฏิบัติก็ไม่ถูก ปฏิเวธก็ไม่ถูก มันก็ไปต้องแต่งอยู่นั่น เอาอะไรไม่ได้ สัก ๑๐ ปี ๑๐๐ ปี ก็เอาอะไรไม่ได้ ถึงอายุจะแก่ปานใด จะโง่เขลาเบาปัญญาปานใด ถ้าเข้าถึงทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ไม่ได้ ไม่เห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ดังแสดงมาแล้วนี้ จะปฏิบัติศาสนาเอาเรื่องราว ไม่ได้ ถ้าว่านคนละ โหมขมิณ โก่งเปลา เอาอะไรไม่ได้ เอาเรื่องไม่ได้ เหตุนี้แหละทางพุทธศาสนาจึงนิยมนับถือนักในเรื่องสังขารทั้ง ๔ นี้

ที่แสดงมานี้ก็เพื่อจะให้รู้สังขารทั้ง ๔ เมื่อรู้จักสังขารทั้ง ๔ แล้ว สังขารทั้ง ๔ นี้ ใครเป็นคนรู้คนเห็น ธรรมกาย ธรรมกายโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระโสดาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด เป็นผู้เห็น เป็นผู้รู้ เป็นผู้เห็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ เหล่านี้แหละเป็นธรรมสำคัญในพุทธศาสนา เมื่อได้สดับตรับฟังแล้ว ฟังมนสิการกำหนดไว้ในใจของตนทุกถ้วนหน้า เมื่อรู้จักธรรมที่พระองค์ทรงรับสั่งว่า เอตัง โข สรณัง เขมัมมิ ที่ฟังอันเกษม ผ่องใส เอตัง สรณมุตตมัมมิ ที่ฟังอันอุดมสูงสุด เอตัง สรณมคัมภัม มาอาศัยอันนี้ เป็นที่พึ่งแล้ว สัพพทุกขา ปมัจจุติ ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ด้วยประการดังนี้

ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลีคือความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย เป็นไปในทางปริยัติปฏิบัติ ปฏิเวธ พอสสมควรแก่เวลา เอเตน สจุจวฺเชน ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมเนียมปฏิบัติ ในเขมาเขมสรณาทีปคาถา ตามวาระพระบาลีคือความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอสสมควรแก่เวลา ด้วยอำนาจสัจจวาจาที่ได้อ้างธรรมเนียมเทศนา ตั้งแต่ต้นจนจบงานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนियมความเพียงแค่นี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ